

Αποχαιρετισμός στον Γρηγόρη Σηφάκη (1935-2023)

In Memoriam Grigoris Sifakis (1935-2023)

Γρηγόρης Σηφάκης: ένας Κρης *Homo universalis*

†Γιώργος Γραμματικάκης*

Η προσωπική γνωριμία και φιλία μου με τον Γρηγόρη Σηφάκη είχε ως έναυσμά της μια παράδοξη αιτία. Με τις εκλογές του 1981, που έφεραν στην εξουσία ένα θυελλώδες ΠΑΣΟΚ, δημιουργήθηκε μια δικαιολογημένη ανησυχία στο νεοσύστατο Πανεπιστήμιο Κρήτης. Όπως συνηθίζεται στην Ελλάδα, κάθε κυβερνητική εξουσία θεωρεί καθήκον της να καλύψει τις υπεύθυνες θέσεις με «δικούς της» ανθρώπους, ανεξάρτητα από την αξιοσύνη τους. Υπήρχε λοιπόν ο φόβος ότι η τακτική αυτή θα έθιγε και τη Διοικούσα Επιτροπή του Πανεπιστημίου Κρήτης που, με Πρόεδρο τον ευπατρίδη Μανούσο Μανούσακα και Αντιπρόεδρο και στυλοβάτη της τον Νίκο Παναγιωτάκη, βάδιζε μέχρι τότε τον δρόμο τον καλό, για να θεμελιώσει ένα Πανεπιστήμιο άξιο της αποστολής του.

Η ανησυχία του πανεπιστημιακού κόσμου της Κρήτης γρήγορα μετατράπηκε στην ανάγκη δράσεως. Το ευοίωνο σημείο ήταν ότι από τις συζητήσεις μας ένα όνομα αναδύοταν σταθερά, ότι θα ήταν μια σπουδαία επιλογή για την ηγεσία του Πανεπιστημίου Κρήτης. Ο Γρηγόρης Σηφάκης, τότε Καθηγητής της Κλασικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Το δημοκρατικό του ήθος —με την πραγματική σημασία του όρου— ήταν αναμφισβήτητο, και η επιστημονική του φήμη μεγάλη.

Ίσως λοιπόν λόγω κοινής καταγωγής επιστρατεύθηκε ο υπογράφων, για να βολιδοσκοπήσει σε πρώτη φάση τον Γρηγόρη. Δίδασκα ήδη στο Τμήμα Φυσικής του Πανεπιστημίου μας με απόσπαση από τον «Δημόκριτο», ενώ αποκτούσα αυθαίρετα και άλλες αρμοδιότητες, όταν το απαιτούσαν οι περιστάσεις.

Δεν θα ξεχάσω πάντως ποτέ τις στιγμές εκείνης της πρώτης επίσκεψης στην επικράτεια του Γρηγόρη. Μαζί μου ήταν και δύο-τρεις άλλοι συνάδελφοι, για να έχομε το κύρος μιας «επιτροπής». Ο Γρηγόρης είχε περίπου απομονωθεί κάπου στον Μαραθώνα, παλεύοντας να τελειώσει ένα από τα λαμπρά επιστημονικά του πονήματα. Μας δέχθηκε ευγενικά, φάνηκε όμως αμετάπειστος.

* [Ο Γιώργος Γραμματικάκης απεβίωσε στις 25 Οκτωβρίου 2023 στο Ηράκλειο της Κρήτης.]

Ήταν, όπως μας είπε, αφοσιωμένος στη δουλειά του, και τον φόβιζε η περιπέτεια να αναμιχθεί στο νεοσύστατο Πανεπιστήμιο. Μια φευγαλέα μόνο λάμψη στα μάτια, όταν με κάποια δόση υπερβολής τού περιέγραφα τις δυνατότητες της Κρήτης και του Πανεπιστημίου της, άφηνε την ελπίδα ότι η απόφασή του δεν ήταν η οριστική. Την ελπίδα αυτή διαβίβασα στους συναδέλφους της Κρήτης και ζήτησα να μη σταματήσει η πίεση.

Το θαύμα λοιπόν έγινε, και ήταν ένα θαύμα ολοκληρωμένο. Όχι μόνον ο Γρηγόρης Σηφάκης ορίστηκε νέος Πρόεδρος της Διοικούσας Επιτροπής — ο Νίκος Παναγιωτάκης παρέμεινε— αλλά η όλη σύνθεσή της ήταν αξιολογή και μακριά από κομματικές αγκυλώσεις. Συμμετείχαν μάλιστα και οι κορυφαίοι επιστήμονες, που είχαν ήδη μετακληθεί στο Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Όπως πάντως συχνά συμβαίνει στα θαύματα, ούτε το βάθος ούτε η έκτασή τους είναι εύκολο να ερμηνευθούν. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, καθοριστική σημασία —που αποτελεί και δίδαγμα για όλες τις εποχές— νομίζω ότι είχε η συγκρότηση ενός ισχυρού μετώπου, που διεκδικούσε αταλάντευτα την καλή τύχη του νέου Πανεπιστημίου. Ήταν ένα είδος «Ιερής Συμμαχίας», που είχε όμως και ισχυρούς πολιτικούς βραχίονες στη νέα πολιτική πραγματικότητα. Όπως ο τότε δήμαρχος Ηρακλείου Μανόλης Καρέλλης, ο Υπουργός Οικονομικών Μανόλης Δρεττάκης, φαντάζομαι και άλλοι που δεν εγνώριζα. Θέλω να πιστεύω, για να κερδίσω λίγη υστεροφημία, ότι στις εξελίξεις ρόλο έπαιξε και μια προσωπική συνομιλία που έτυχε τότε να έχω με τον Πρόεδρο της Κυβερνήσεως Ανδρέα Παπανδρέου.

Το σημαντικό ωστόσο είναι άλλο. Ότι υπό την ηγεσία του Γρηγόρη Σηφάκη, το Πανεπιστήμιο Κρήτης απέκτησε γρήγορα πρωτόγνωρη ορμή, αλλά και ουσιαστικούς ορίζοντες δημιουργίας. Έτσι, από το 1981 μέχρι το 1987, που παρέμεινε ο Γρηγόρης στην ηγεσία του, το Πανεπιστήμιο Κρήτης έκανε άλματα στην οργάνωση και την κτηριακή του υποδομή, στην εκπαιδευτική διαδικασία αλλά και στις αξιοκρατικές επιλογές του ακαδημαϊκού του προσωπικού. Κυρίως όμως προχώρησε σε οραματικές πρωτοβουλίες, που του προσέδωσαν μοναδικές προοπτικές και κύρος: Όπως η ίδρυση του Ερευνητικού Κέντρου Κρήτης το 1983, που θα εξελιχθεί στο περίλαμπρο σημερινό ΙΤΕ [Ίδρυμα Τεχνολογίας και Έρευνας], αλλά και η δημιουργία των Πανεπιστημιακών Εκδόσεων Κρήτης, που έλαμψαν γρήγορα με την ποιότητα και τα κριτήριά τους. Ιδιαίτερη όμως αναφορά αξίζει η πρωτοβουλία του Γρηγόρη, να ιδρυθεί στο Ρέθυμνο το Ινστιτούτο Μεσογειακών Σπουδών. Όχι μόνο για την πολύτιμη συμβολή του στην έρευνα και τη γνώση του μεσογειακού χώρου, αλλά και ως αντίδοτο στην παντοδυναμία των Σχολών του Ηρακλείου, που υπήρξε συχνά βλαπτική στην πορεία του Πανεπιστημίου μας.

Η ηγετική προσωπικότητα του Γρηγόρη δεν χρειάζεται πάντως ιδιαίτερη ανάλυση, ούτε περιγραφή. Έμοιαζε σύμφυτη με τη συνολική του ύπαρξη, απέρρευε από τις κινήσεις και τον αυστηρό τόνο της ομιλίας του.

Έμελλε, άλλωστε, να αντιμετωπίσει μια μέγιστη κρίση αμέσως μετά τον ορισμό του ως Προέδρου. Μια ομάδα αφρόνων φοιτητών προσπάθησε να ματαιώσει με τη βία τις εκλογές των Καθηγητών, που είχαν προγραμματισθεί για εκείνη την περίοδο. Η στάση του Γρηγόρη ήταν αταλάντευτη και δυναμική, ενώ τις ακαδημαϊκές αξίες που πρέσβευε υπερασπίστηκαν πολλές προσωπικότητες της Κρήτης ή απλοί πολίτες. Καθώς στο τέλος οι εκλογές έγιναν κανονικά, νέοι Καθηγητές —ανάμεσά τους και ο υπογράφων— στελέχωσαν το Πανεπιστήμιο, που με τις πρωτοβουλίες του Γρηγόρη κέρδιζε διαρκώς έδαφος και κύρος. Για καλή μου μάλιστα τύχη, και όπως προέβλεπε η νομοθεσία, εκλέχθηκα από τους συναδέλφους μου ως τακτικό μέλος της Διοικούσας Επιτροπής, γεγονός που με έφερε σε πλησιέστερη και συχνότερη επαφή με τον Γρηγόρη και την ακτινοβολία που εξέπεμπε.

Από ένα κείμενο όμως για τον Γρηγόρη Σηφάκη δεν μπορεί να απουσιάζει μια αναφορά, έστω σύντομη, έστω λειψή, στο επιστημονικό του έργο. Η δική μου πρόθεση δεν είναι βέβαια η «αποτίμησή» του. Ούτε τις γνώσεις ούτε την απαιτούμενη επάρκεια διαθέτω. Ο όγκος άλλωστε αλλά και η ποιότητα αυτού του έργου έχουν υμνηθεί από τους ειδικούς και η διεθνής του αναγνώριση είναι εντυπωσιακή. Η δική μου αναφορά έχει λοιπόν ως μόνη της πρόθεση να τονίσει πόσο σύμφυτο ήταν αυτό το έργο με την ίδια τη ζωή του Γρηγόρη, αλλά και με την ιδιότητα του σπουδαίου δασκάλου που διέθετε. Έτσι, στα διαλείμματα των πανεπιστημιακών μας υποχρεώσεων —που ήσαν πάντοτε πιεστικές—, ο Γρηγόρης μάς ανέλυε, με τρόπο εύληπτο αλλά και βαθύ, στιγμές από το επιστημονικό του έργο, που διέτρεχε σχεδόν κάθε επίπεδο του επιστητού. Από τη διεισδυτική μελέτη του αρχαίου θεάτρου, μέχρι τη μουσική του Μπέλα Μπάρτοκ. Και από μια ριζοσπαστική ματιά στη «δραματοουργία» του Καραγκιόζη, μέχρι το δημοτικό τραγούδι ή την *Ποιητική* του Αριστοτέλη. Αγαπούσε την καλή μουσική κάθε είδους, πράγμα που τον οδήγησε μάλιστα σε μια εντυπωσιακή γνώση της τεχνολογίας των ηχητικών συστημάτων. Όπως υπονοεί και ο τίτλος του παρόντος κειμένου, ο Γρηγόρης υπήρξε πράγματι ένας *Homo universalis*.

Στιγμές παραδείσου επί της Γης ήταν άλλωστε κάποιες βραδιές μας σε ταβερνεία του Ατσιπόπουλου, με συντροφιά τους κορυφαίους λυράρηδες Κώστα Μουντάκη και Στέλιο Φουσταλιέρη. Ο Γρηγόρης ήταν λάτρης της Κρητικής Μουσικής, ενώ ο Νίκος Σβωρώνος —μέλος επίσης της Διοικούσας Επιτροπής— γοήτευε την παρέα με την αθωότητα και τη σοφία του.

Δεν έλειψαν βέβαια και οι δύσκολες στιγμές, που συχνά οφείλονταν σε μια «διαιτερότητα» του Γρηγόρη: Εννοώ την ευθιξία του. Με όσα ζούμε σήμερα, δεν ξέρω πάντως αν ήταν αδυναμία ή μια μέγιστη αρετή. Ο Γρηγόρης ωστόσο αντιδρούσε βίαια σε μια άδικη κρίση, ενώ στις συγκρούσεις μας με την κυβερνητική εξουσία —που δεν ήταν ασυνήθιστες!— είχε πάντα έτοιμη την παραίτησή του. Έτσι χρειάζονταν οι δικές μου πολιτικές ή απλώς πυροσβεστικές ικανότητες, για την αποσόβησή της.

Φοβούμαι ότι το κείμενο αυτό, που είναι εξ ορισμού ατελές, κινδυνεύει να καταστεί δέσμιο των προσωπικών μου αναμνήσεων, που καταδιώκουν όλους μας μετά από κάποια ηλικία. Όπως όμως έχω γράψει αλλού, η ολιγότερον οδυνηρή θεώρηση του θανάτου είναι ότι αποτελεί το όριο, πέραν του οποίου αναγνωρίζεται η αξία του ανθρώπου που χάθηκε. Με έναν παράδοξο ωστόσο τρόπο, εξακολουθεί να βρίσκεται πάντοτε γύρω μας και μέσα μας. Για τον Γρηγόρη Σηφάκη —τον οραματιστή, τον σπουδαίο φιλόλογο, τον άνθρωπο— αυτό ισχύει με αδιάψευστη βαρύτητα. Είναι στιγμές που ακούμε τα βήματά του στους διαδρόμους του Πανεπιστημίου, που ολοένα πληθαίνουν, κι άλλοτε πάλι τη φωνή του να επαινεί μια ενέργειά μας, ή να μας επιπλήττει. Ας τον ακούσομε με προσοχή. Έχει πάντοτε κάτι σπουδαίο να μας πει, και κυρίως να μας διδάξει.

†Γιώργος Γραμματικάκης
Ομότιμος Καθηγητής Τμήματος Φυσικής
Τέως Πρύτανης Πανεπιστημίου Κρήτης